

Ekonomické aspekty literární tvorby

v předbřeznové době 1830–1848

(z pohledu nakladatelské a redakční korespondence, vzpomínek současníků a dobové publicistiky)

Lenka Kusáková

Výzkum ekonomického pozadí literární tvorby v českých zemích první poloviny 19. století je komplikován skutečností, že úřední agendy prvních českých nakladatelských domů, kde bychom nejspíš hledali potřebné studijní podklady (záznamy o vyplatěných honorářích, nákladech na výrobu konkrétní knihy apod.), se většinou nedochovaly, nebo jsou k dispozici pouze jejich torza (A. J. Landfras, Jindřichův Hradec; B. Haase a synové, Národní muzeum, Praha).

Do problematiky honorování literární práce této doby je však možno proniknout ještě jinými cestami. Je to především analýza soukromé korespondence mezi spisovateli a nakladateli českojazyčných knih a časopisů. Vedle informací o fungování instituce honoráře v době před jejím uzákoněním zde nalézáme také četné doklady o individuálních postojích českých spisovatelů k otázce odměňování literární práce, které umožňují pochopit rozumové, duchovní i emoční zázemí dobové honorářové praxe. Pro naši studii jsme použili zejména korespondence Jana Hostivíta Pospíšila a jeho syna Jaroslava,¹ majitelů firmy, která zaujímá přední místo mezi nakladatelskými domy orientovanými v první polovině 19. století na českojazyčné tisky. Oba Pospíšilové udržovali pravidelný dopisový kontakt s širokým okruhem českých spisovatelů. Nejčastěji jde o dopisy poloúřední povahy, v nichž jsou řešeny otázky vydání konkrétního českého spisu, které ale zároveň obsahují pasáže osobní, prozrazující ještě malé, domácké prostředí české literární scény předbřeznové doby, kde se její protagonisté navzájem dobře znali a jejich kontakt byl neformální až přátelský. Otázky financování spisovatelské práce jsou tématem zejména dopisů vyměňovaných mezi zmíněnými dvěma nakladateli a spisovateli T. Burianem, M. Fialkou, J. Ehrenbergem, B. Jablonským a J. M. Hurbanem.

Dalším důležitým zdrojem poznání ekonomického zázemí literární praxe této doby jsou dopisy a osobní zápisky redaktorů českých časopisů. Kromě korespondence F. L. Čelakovského (BÍLÝ 1910), redaktora *Pražských novin* a *České včely* v letech 1834–1835, a A. V. Šembery,² redaktora kalendáře *Posel z Moravy* a iniciátora prvních moravských časopisů, jsme pro tuto práci využili rukopisných záznamů K. Havlíčka,

1) Fond Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze, dále jen: LA PNP.

2) LA PNP, fond F. M. Klácel.

redaktora *Pražských novin* a *České včely* v letech 1846–1848, a K. V. Zapa, redaktora populárně-naučného a beletristického časopisu *Poutník* v letech 1846–1848, uložených v Literárním archivu PNP v Praze³. Týkají se jak honorářů, které oba redaktoři vypláceli autorům příspěvků do zmíněných periodik, tak jejich osobních příjmů a výdajů.

Významným pramenem pro studium ekonomické situace českých spisovatelů předbřeznové doby jsou vzpomínky spisovatelů. Mimo nahodilých zmínek o způsobech odměňování literární práce obsahují totiž jejich dobovou reflexi, byť obvykle v jistém časovém odstupu. V našem případě jsme čerpali zejména z memoárů lékaře a spisovatele J. B. Pichla (*Z dob vlasteneckých*, 1930) a ze vzpomínek V. Filípka na přítele a dlouholetého spolupracovníka v redakci pospíšilovských časopisů, J. K. Tyla (FILÍPEK 1857).

Pro poznání společenské reflexe problematiky odměňování literární práce je cenná rovněž dobová publicistika (nakladatelská a redakční návěští, články, črty), která se příležitostně vyjadřovala k instituci honoráře, zejména k jejímu významu pro stimulaci české literární produkce a pro zlepšení pozice českých spisovatelů ve společnosti. Systematický průzkum celého rozsahu periodického tisku (novin, časopisů, sborníků, almanachů) předbřeznové doby (1830–1848) není ovšem v silách jednotlivce. To, co přítomná studie předkládá, je proto výsledkem spíše náhodných nálezu při listování periodiky. Snad jednou v budoucnu bude možno její výsledky doplnit či opravit. Cílem práce je především upozornit na důležitost studia časopisecké literatury pro výzkum dané problematiky.

Jmenované zdroje – nakladatelská, redakční a spisovatelská korespondence, vzpomínky a publicistika – umožňují alespoň obrysově přiblížit tři problémové okruhy:

I. ekonomickou situaci českých spisovatelů předbřeznové doby (jejich závislost na honoráři);

II. praxi odměňování spisovatelů v letech 1830–1850;

III. dobovou individuální a společenskou reflexi odměňování literární práce.

I. Ekonomická situace českých spisovatelů (1830–50)

Jako reprezentativní vzorek českého spisovatelstva předbřeznové doby jsme zvolili přispěvatele dobových beletristických časopisů. Časopisy byly totiž v první polovině 19. století primární základnou pro zveřejňování české literární produkce a publikovali v nich prakticky všichni spisovatelé.

Přispěvatelskou základnu českého beletristického periodického tisku třicátých a čtyřicátých let tvořilo kolem čtyř set jmenovitě uvedených autorů (kromě toho je nutno počítat s autory, kteří publikovali anonymně; praxe publikování bez uvedení jména autora byla příznačná spíše pro období předcházející – 1786–1830, v menší míře se s ní setkáváme ale i v následujících dvou desetiletích). Pro analýzu ekonomické situace spisovatelů jsme vybrali užší okruh šedesáti dvou autorů, kteří opakovaně přispívali do několika českých časopisů zároveň (z těchto šedesáti dvou osob jich čtyřicet osm, tj. 80 %, přispělo do více než tří periodik). Mnozí kromě toho přispívali také do časopisů německojazyčných (např. do *Ost und West*, vydávaného v Praze pod redak-

3) LA PNP, fond K. Havlíček, K. V. Zap.

cí J. R. Glasera od června 1837 do r. 1848, přispívali K. Sabina, P. J. Šafařík, J. E. Purkyně, J. P. Koubek ad.). Na základě životopisných dat této vybrané skupiny jsme stanovili několik ekonomických situací, v nichž se oněch šedesát dva autorů pohybovalo a které je odlišovaly v míře závislosti na případné finanční odměně za literární dílo. Jsou to: A) studenti, B) ženy, C) osoby vykonávající neliterární profesi, D) osoby profesně svázané s redakcemi českých časopisů a E) osoby finančně nezávislé, svobodně tvořící.

A) Autoři-studenti

Jde o skupinu početně významnou. Z šedesáti přispěvatelů více než jedna třetina přispívala do českých časopisů v době svých studií. S velkou pravděpodobností patří do této skupiny také osoby, které přispěly do časopisů jednorázově (a nejsou tudíž zahrnuty do naší analýzy), a osoby, které publikovaly anonymně.

Průměrný věk přispěvatelů časopisů *Jindy a nyní* a *Květy* v letech 1833–1836 byl podle zjištění J. Piláta (PILÁT: 65) 30 let (v jednotlivých letech: 1833 – 29,6 let; 1834 – 27,4 let; 1835 – 30,9 let; 1836 – 30,1 let). Přitom v r. 1833 představovali autoři ve věku do 30 let dvě třetiny všech přispěvatelů, v r. 1834 tři čtvrtiny přispěvatelů. – Podobný věkový průměr přispěvatelů vykazuje, jak jsme zjistili vlastním výzkumem, i druhý nejvýznamnější časopis *Česká včela*. V letech 1834–1840 do ní opakovaně přispělo čtrnáct osob do 30 let, 5 osob do 40 let, 3 osoby do 50 let a 3 osoby nad 50 let. V letech 1841–1850 došlo k malému posunu: do *České včely* přispělo 18 osob do 30 let, ale 24 osob do 40 let (jde zřejmě o stejnou přispěvatelskou skupinu jako v předchozím období, která ale již zestárla), dále 4 osoby do 50 let a 5 osob nad 50 let. Podobné výsledky dostáváme, podíváme-li se na přispěvatelskou základnu ostatních časopisů v letech 1830–1850.

Studenti nejsou ovšem – z pohledu své ekonomické situace – skupinou jedolitou. Ačkoliv můžeme předpokládat, že profesně dosud nezajištěný jedinec mohl mít na honoráři zájem, reálné podmínky jednotlivců se lišily případ od případu. Biografické údaje *Lexikonu české literatury* (LEXIKON 1–3) dokládají, že většina z výše uvedené skupiny šedesáti spisovatelů pocházela z prostředí měšťanských a úřednických rodin nebo venkovských živnostníků (kupci, majitelé mlýnů, pivovarů, mydlářských dílen apod., hospodářští úředníci), a měla tedy v době studií jisté materiální zázemí, které jí pravděpodobně umožňovalo věnovat se literární tvorbě bez větších starostí o existenci. Známý jsou ovšem i případy českých spisovatelů, kteří se musili během studií žít kondicemi a vychovatelstvím a pro něž časopisecký honorář mohl být velmi důležitou existenční pomocí.

B) Ženy-spisovatelky

Tato skupina se v předbřeznové době vyskytuje ještě dosti vzácně. Počet se navyšuje teprve v průběhu čtyřicátých let. Prakticky všechny tyto ženy pocházely ze středních vrstev a vdávaly se opět za příslušníky středních vrstev – byly tedy finančně zajištěny. Ojedinelé jsou případy zaměstnaných žen (Marie Čacká, vlastním jménem Františka Svobodová, později manželka spisovatele J. B. Pichla, před sňatkem r. 1845 vyučovala na prvním českém vychovávacím ústavu pro české dívky v Praze, který spoluzaložila ad.). Jejich zaměstnání ovšem zřejmě nesouvisí s potřebou materiálního zajištění, nýbrž s přáním uplatnit se ve společenském životě.

C) Spisovatelé živící se neliterární profesí

V předbřeznové době jde o nejobvyklejší ekonomickou situaci přispěvatelů českých beletristických časopisů a literátů vůbec. Psaní se tyto osoby věnují ve volném čase (vedle zájmu a talentu je často vede vůle přispět národu a jeho kultuře). Mezi profesemi převládají nižší státní úředníci (naopak absentují vyšší úřady: diplomaté, zaměstnanci dvorské kanceláře apod.), duchovní a učitelé, resp. profesori gymnázií nebo filozofických ústavů. Poměrně významně je zastoupena svobodná profese lékařská. Ojedinele se vyskytuje profese vědce, knihovníka a archiváře (jde o činnosti v dané době ještě vzácné, vykonávané menší skupinou společnosti, její duchovní elitou).

Mezi spisovateli-úředníky byli například E. Arnold (později obchodník se solí), V. Furch, F. Hajniš, J. K. Chmelenský, J. J. Melichar, F. Nečásek, B. Peška, V. J. Picek, V. Ráb, A. V. Rirenšaft, F. J. Rubeš, J. J. Řezníček, K. S. Šnajdr, K. B. Štorch, F. B. Tomsa, F. B. Trojan, F. Turinský nebo K. V. Zap.

Mezi duchovními jmenujme F. Douchu, J. Ehrenbergra, J. M. Hurbana, B. Jablonského, J. V. Kamarýta, F. M. Klácela (též profesor filozofie a knihovník), J. Kollára, V. Krolmuse, B. M. Kuldu, A. Lišku, A. Marka, J. J. Marka, V. A. Pohana, F. Pravdu, F. A. Rokose, F. Sušila, V. S. Štulce, F. Vetešníka, K. Vinařického, V. Zahradníka nebo V. P. Žáka.

Učitelé, resp. profesorské zaměstnání vykonávali mezi jinými I. J. Hanuš, J. Chmela, J. Jungmann, V. K. Klicpera, J. P. Koubek, J. J. Křičenský, S. K. Macháček, J. Možný, J. S. Pressl, J. Přibík, A. V. Šembera, F. Šír. Jako vychovatel a soukromý učitel se živil J. J. Kalina, J. J. Kolár (od 1842 profesionální herec), V. B. Nebeský nebo J. E. Vocel (do 1842).

Lékařské povolání živilo například K. S. Amerlinga, J. Čejku, J. D. Kopeckého, D. V. Lambla, J. B. Límana, J. B. Pichla, J. V. Podlipského nebo V. K. Pünera.

F. Palacký byl vědcem-historiografem (oficiálně od 1838), placeným českými stavy, F. L. Čelakovský (od 1842) a J. E. Purkyně působili jako vědci a profesori na pruské univerzitě ve Vratislavi, V. Hanka byl archivářem (od 1819) a knihovníkem (od 1821) Českého muzea ad.

Na případném honoráři za příspěvek do českých časopisů nebyla tato skupina spisovatelů závislá. Výjimku mohly ovšem představovat osoby na počátku profesní kariéry. V rakouském systému, který finanční hodnocení úředníků státní správy diferencoval podle odsloužilých let, byli totiž mladí lidé znevýhodněni. Jejich platy často nestačily pokrýt životní potřeby rodiny s dětmi (bývalo běžné, že se muži ženili až v pozdním věku, kdy dosáhli lepšího postavení v zaměstnání). Honorář za knihu nebo beletristický příspěvek pro časopis mohl v tomto případě představovat i podstatné přilepšení k příjmům ze zaměstnání.

K. V. Zap působil v letech 1836–1845 jako úředník ve Lvově a odtud posílal příspěvky do českých časopisů – *Květu*, *Vlastimila* a *Časopisu Českého muzea* (dále *ČČM*). Jako začínající úředník neměl vysoký plat a životní potřeby, zvláště poté, co se oženil a narodily se děti, byly náročné. Z jeho poznámek o výdajích⁴ vidíme, že rodina se snažila udržet si určitou sociální úroveň: ve vybavení domácnosti nechybí klavír a pohodlná sedací souprava, nádobí pro pohoštění hostů v salonku, vyšší částky se vydávají za spo-

4) LA PNP, fond K. V. Zap; *Deník příjmů a vydání* od r. 1838 do 1840.

lečenské oblečení. Pravidelné jsou výdaje na kulturu: abonentku do divadla, vstupy na koncerty nebo předplatné časopisů. Honorář představoval pro K. V. Zapa vítanou položku jeho domácího rozpočtu (například r. 1838 tvořily honoráře dvě třetiny jeho příjmů, psal ovšem pro nejlépe honorující list – *ČČM*). Není divu, že se nerozpakoval psát přátelům do Prahy a žádat je, aby jeho honoráře u redaktorů a nakladatelů urgovali. – Z korespondence V. A. Šembery s F. M. Klácelem⁵ víme, že Šemberův roční profesorský plat na olomouckém filozofickém učilišti byl 550 zl. a nestačil na výživu rodiny s jedním dítětem.

D) Spisovatelé-redaktoři českých časopisů

Nikoliv nevýznamná skupina českých spisovatelů předbřeznové doby hledala uplatnění v profesích, které souvisely přímo s literaturou, tedy v nakladatelstvích, tiskárnách a redakcích novin a časopisů. Redakční práce nebyla ale ve sledované době nijak lukrativně honorována, a redaktor byl proto nucen hledat další zdroje obživy. Jimi byly především vlastní příspěvky pro časopis, který redigoval (pokud byly vypláceny honoráře), často ale ještě další příjmová profese (vychovatelská, soukromé vyučování apod.).

F. L. Čelakovský se dlouho živil korigováním a redigováním českých časopisů (*Denice aneb Novoročenka, Časopis pro katolické duchovenstvo, Pražské noviny, Česká včela*).

V. Filípek, absovent gymnázia a tzv. filozofie, se celý život živil jako korektor, redaktor a spoluredaktor českých časopisů a kalendářů. Vedle toho si vydělával na živobytí soukromým vyučováním.

J. Franta Šumavský nedokončil studium teologie a rozhodl se věnovat spisovatelství; živil se prací v redakcích a tiskárnách a soukromým vyučováním.

K. Havlíček se už v mládí rozhodl pro spisovatelskou dráhu (LEXIKON 2/I: 113). Pocházel z dobře zajištěné měšťanské rodiny, krátce se věnoval soukromému vyučování a poté zvolil žurnalistické povolání.

J. Hýbl toužil být spisovatelem, a nedokončil proto technická studia. Aby se uživil, pracoval jako korektor a redaktor českých časopisů. Žil v bídě.

P. Chocholoušek, nedostudovaný lékař, bojoval od mládí s existenčními problémy (matka brzy ovdověla a vychovávala tři děti). Živil se v redakcích novin. Nedostatek peněz ho dokonce načas přivedl k rozhodnutí samostatně hospodařit na venkově.

F. M. Klácel, duchovní, člen augustiniánského řádu v Brně, přišel vlivem politické perzekuce o místo profesora filozofie na brněnském teologickém učilišti (1844), živil se jako knihovník a redaktor moravských novin (po emigraci do Ameriky v krajan-ských novinách).

J. S. Knedlhans Liblínský, absolvent gymnázia a tzv. filozofie, se do svých čtyřiceti dvou let pokoušel živit redaktorskou prací, která mu umožňovala kontakt se spisovatelem a dávala prostor k vlastní tvorbě. Později ho ale existenční důvody donutily přijmout místo úředníka ve státní správě.

V. R. Kramerius přišel r. 1823 o nakladatelství a ztratil tak zdroj obživy. Jeho vlastní spisovatelská činnost (překlady a adaptace zábavné prózy) ho živila těžce, pracoval

5) LA PNP, fond F. M. Klácel.

proto v tiskárnách jako typograf a korektor, dokonce i jako kolportér jarmarečních tisků. R. 1848 se pokusil v rámci uvolněných poměrů obnovit Českou expedici a založit několik časopisů.

J. J. Langer nedokončil studium práv, hodlal se živit prací v redakci a soukromým učitelstvím. Nešťastná záležitost s cenzurním zásahem v *Čechoslavu* tuto dráhu přerušila. Na otcův nátlak Langer r. 1832 odešel na místo úředníka do Bohdanče a literární práci se pro množství povinností i značnou vzdálenost k centru postupně odcizil.

J. Linda se po studiích práv krátce živil jako nižší úředník v univerzitní knihovně (1822–1824), poté jako redaktor českých novin a časopisů.

J. Malý vystudoval práva, ale toužil po spisovatelském povolání, a zvolil proto povolání redaktora, které mu umožňovalo každodenní kontakt s literaturou a poskytovalo publikační příležitost. Vedle toho si přivydělával vychovatelstvím.

F. J. Rubeš vystudoval práva, ale tíhl k literatuře. Živil se přitom prací v redakci *Palečka* a vychovatelstvím. R. 1845 byl z existenčních důvodů donucen přijmout místo soudního úředníka.

P. J. Šafařík se po příchodu do Prahy živil redakční prací a dále jako cenzor českých knih (1837–1847), úřední překladatel, kustod (1836–1847) a ředitel (1848–1860) Univerzitní knihovny.

J. S. Tomíček se po absolvování tzv. filozofie rozhodl věnovat literatuře (zejm. překladům ze slovanských jazyků) a finanční zajištění našel jako spoluredaktor v českých časopisech.

J. K. Tyl patřil k předním redaktorům českých časopisů předběžnové doby. Nízký plat za tuto práci ho však nutil souběžně se živit jako úředník vojenské správy ad.

Jak konkrétně vypadala finanční situace některých redaktorů českých časopisů, se dozvídáme také z jejich osobní korespondence a zápisků nebo ze vzpomínek současníků. Redaktor *ČČM* F. Palacký vykonával svou práci zdarma, ve prospěch tohoto vlasteneckého podniku (ZELENÝ 1881: 280). F. L. Čelakovský jako designovaný redaktor *Pražských novin* a jejich přílohy *Česká včela* dostával od nakladatele (Synové B. Haase) peněžní částku potřebnou k zajištění chodu časopisu. Její výše se odvíjela od počtu subscribentů (na r. 1834 to byly tři zl. na jednoho předplatitele), tak aby byl redaktor ve své práci motivován (dopis F. L. Čelakovského K. A. Vinařickému z 12. 11. 1833; BÍLÝ 1910: 324). Čelakovský si mohl částku ponechat a o oba časopisy se starat sám. Rozhodl se ale opatřit si pomocníka (v letech 1834–1835 mu pomáhal J. S. Tomíček, ten dostával za práci jednu třetinu výše uvedené částky). Třetí možností bylo využít částky pro vyplacení honorářů a zajistit si tak příspěvatelskou základnu, této možnosti Čelakovský ale zřejmě využil jen minimálně. – J. K. Tyl byl za svou redakční práci v *Květech* honorován čtyřmi zl. za jedno číslo, za své práce pro divadlo nedostával honorář žádný, musil se tedy ještě živit jako úředník (FILÍPEK 1857: 55). – Také K. V. Zap jako redaktor měsíčníku *Poutník* (1846–1848) dostával nízkou sumu za jeho redigování (osm zl. za jedno číslo), setrval proto na úřednickém místě (jeho *Deník z příjmů a vydání* od r. 1838 do 1840 prozrazuje, že měsíční mzda za práci v účtárně byla 62 zl.) a vedle toho se snažil zvýšit příjem vlastními příspěvky do časopisů (zejm. do *Muzejníka*, dále do *Květů* a také do samotného *Poutníka*; Kniha ouctů honoráru z *Poutníka* svědčí například o tom, že si Zap v dubnu

1846 vydělal na vlastních příspěvcích 37 zl.).⁶ – Také K. Havlíček si na honorářích za články do *Pražských novin* a *České včely*, které redigoval v letech 1846–1848, vydělával podstatné částky, které doplňovaly nízký redakční příjem (9 zl. za číslo). – J. Malý dostával za redigování *Květu* 1846 od J. Pospíšila 15 zl. měsíčně (vycházely třikrát týdně) (dopis J. Čejky J. N. Krouskému z 30. 12. 1845; MÁCHAL 1919: 39).

E) Spisovatelé finančně nezávislí

Instituce nezávislé spisovatelské profese v oboru českojazyčné literatury v dané době prakticky neexistovala. Pravidelný honorář za literární dílo nebyl dosud právně zaručen, české spisovatelstvo, jak již řečeno, se až na výjimky (např. K. M. D. Villani, L. Rittersberg) vyznačovalo nižším ekonomickým statutem (viz výše), a nemělo proto ideální podmínky pro svobodnou tvorbu. Jen málo osob se v dané době mohlo uživit literaturou (NOSOVSKÝ 1927: 180).

Složitost ekonomické pozice českého spisovatele předbřeznové doby a zároveň její dopad na českou literaturu dobře dokumentuje případ jednoho z prvních profesionálních českých spisovatelů – Karla Sabiny. Tento autor nevykonával žádnou neliterární profesi a také jako redaktor se živil jen občasně (za celý život strávil v redakcích celkem pouze 5 let). Hlavním zdrojem jeho živobytí byly proto honoráře za literární práci. Knižně vydával své básně, povídky, romány i naučné publikace a přispíval do mnoha českých i německých časopisů (za život přispěl minimálně do 26 periodik). Sabinova relativní spisovatelská nezávislost byla ovšem vykoupena kompromisem: byl nucen texty doslova chrlít, a tak jeho tvorbu doprovází atribut popularity až triviality. Lze se domnívat, že nejistá ekonomická situace tohoto spisovatele stála také za jeho rozhodnutím spolupracovat s policií, k níž došlo od padesátých let.

Zajímavé je porovnání české situace s tehdejšími poměry v sídelním městě Vídni. Autoři publikace *Geschichte des Buchhandels in Österreich* (BACHLEITNER – EYBL – FISCHER 2000) podali přehled ekonomického statutu spisovatelů ve Vídni, a to na základě vídeňského adresáře z r. 1822, který u jednotlivých domácností uvádí také profesi majitele. Mezi 529 spisovateli žijícími ve Vídni představují celou třetinu úředníci (mj. F. F. Grillparzer, I. F. Castelli, A. Stifter, L. Chimani) a učitelé, další třetinu kněží, právníci a soudci, zbytek ostatní profese. Co je však zvlášť důležité pro srovnání s českými poměry, je skutečnost, že velká část vídeňských spisovatelů pocházela ze šlechtických kruhů, tedy žádné další povolání vykonávat nemusela a nevykonávala, byla hmotně zajištěna a mohla se zabývat pouze spisovatelskou prací.

II. Praxe odměňování spisovatelů v letech 1830–1850 (zejména v českých beletristických časopisech)

Problematika honorářů je úzce spjata s tzv. autorským právem. Jeho uzákonění bylo v Evropě řešeno od konce 17. století. První zemí, kde se objevila právní norma chránící autorské právo, byla Anglie r. 1709, po ní následovala r. 1777 Francie a r. 1791 Němec-

6) LA PNP, fond. K. V. Zap.

ko. V Rakousku, jehož součástí byly také české země, se autorské právo a s ním související problematika honorování duševního díla začaly intenzivněji diskutovat teprve na přelomu 18. a 19. století a legislativní příprava autorskoprávního zákona započala teprve r. 1840. Patent k ochraně literárního a uměleckého vlastnictví vyšel 19. 10. 1846 a vztahoval se na všechny země, kde byl vydán občanský zákoník z r. 1811 a trestní zákon z r. 1803, tedy i na české země. Smyslem patentu bylo ovšem především chránit dílo před patiskem. Instrukce honoráře jako zákonného práva na odměnu za duševní práci v něm zakotvena nebyla (Nosovský 1927: 179; URFUS 1990). Až do r. 1860 tak honoráře nebyly v Rakousku vypláceny ze zákona, ale měly význam spíše čestných darů (TAMTÉŽ: 195).

Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století, k nimž v tomto příspěvku směřujeme pozornost, ale nebyl honorář jedinou možnou formou odměny za dílo. Už ve dvacátých letech se v českém literárním prostředí objevil návrh na založení instituce literární ceny. R. 1821 uveřejnila čtenářská společnost ve Spáleném Poříčí výzvu k založení peněžního fondu, z něhož by byly vypláceny odměny za nejlepší českojazyčné literární práce.⁷ Návrh nebyl tehdy ještě realizován. O deset let později, r. 1834, byla v časopise *Květy* zorganizována soutěž o nejlepší původní povídku, jejímž smyslem bylo povzbudit českou literární produkci v oblasti žánru, kterého se jí nedostávalo.⁸ V soutěži zvítězil V. K. Klicpera povídkou *Věnceslava*. Je však třeba dodat, že šlo zřejmě o jediného autora, který se do soutěže přihlásil (FILÍPEK 1859: 75). V následujících letech se podobný pokus na stránkách *Květů* ani jiných českých časopisů již neopakoval. Instituce ceny jako možného prostředku k povzbuzení české beletristické produkce nebyla ale zapomenuta. 27. února 1838 si Tomáš Burian, profesor české řeči ve vídeňském Novém Městě, postesk v dopise nkladateli Jaroslavu Pospíšilovi na nedostatek dobrých českých povídek a přitom napsal: „Kdybych byl boháč, hned bych složil 100 zlatých za pěknou povídku odměnou, a ještě více za pěkný román ve dvou asi dílech“.⁹ Ke druhému uskutečněnému pokusu o založení in-

7) Autorem textu byl blučinský farář V. M. Pešina; ten se sám zavázal posílat společnosti každý rok 35 zl., které měly být rozděleny mezi autory nejlepších prací básnických, dramatických, novelistických, časopiseckých a překladových (*Čechoslav* 1821, č. 84, 97, 98; rubrika „Vědomosti a dopisové“).

8) *Spisovatelům československým: S povděkem radostným vyznati se musím, že mne až dosaváde ochota spisovatelů vlastenských a uvedení časopisu tohoto štědře podporovalo, také však říci se osměluji, že jsem veždy za milou povinnost sobě pokládal, příspěvky milostivě zasláné – pokudže jednou kráčely cestou k cíli Květů českých – čtenárstvu našemu co nejrychleji poskytovat. Jestli co až dosaváde světla božího nespatrilo, není povrženo v kout – a za důkladnými jenom příčinami se ještě vydati nemohlo. Sladkou se kajím nadějí, že laskavé obecenstvo spojenou naši snahu dobrotivě uznává, i milosti své pro budoucnost nám propůjčí. Abych však jednak jemu – ctihodnému – dokázal, že mi na zdokonalení listů těchto a na splnění všeliké přípovědi opravdu záleží; abych jednak i pánům spisovatelům vděk svůj a dobrou vůli objevil, jakovými veždy práce jejich přijímám: v povědomost uvádím, že se za dvě nejlepší povídky, kteréž mi až do posledního srpna budoucího roku zaslány budou – za první padesáte, za druhou pětcectima zlatých vídeňského čísla honoraru podati uvoluji. O ceně a dokonalosti jich rozhodne se sborem nestranným. První z nich nato vycházeti začne 11. září třicátým sedmým číslem časopisu tohoto – a po skončeném tisku se ihned ve skladu kněh Pospíšilových honorar doručí. Tímže způsobem pak u vydávání povídky druhé pokročím. Na ostatní ale zasláná díla poskytnuto mi budíž volně právo, aneb také je později vydati ve Květech, aneb spisovatelům zaslati nazpátek. Povídky nechť se pohybují v jakékoliv třídě, musí ale býti původní a čerpány z dějin vlasteneckých, aneb ze života československého; skrovnější nebudtež pak třech, aniž obšírnější pěti tištěných archů. – Zásilka rukopisů dítí se bude do skladu kněh Pospíšilových; na každém postaveno budíž motto a připojen lístek zapečetěný s tímže povrchu mottem, uvnitř ale se jménem spisovatele. Jakkoliv tuto na počátku skrovninké podáno ceny za zdařilý ducha výtvar, novota věci ve časopisném životě našem a trocha vlastenecké lásky doufám že dosti silným budou ostnem přijmouti moje pozvání! V Praze dne 1. července 1834. Redaktor Květů českých“ (Květy 1834, č. 27, s. 224).*

9) LA PNP, fond J. Pospíšil.

stituce literární ceny došlo až ve čtyřicátých letech, a to na půdě Matice české, která byla pro podobné podniky více než povolána. Měla podporovat kvalitní původní produkci, vydanou knižně. První udělení ceny se uskutečnilo r. 1845. Poctu vyčíslenou sumou 40 dukátů získal tehdy J. K. TYL, a to za své *Sebrané spisy* (1844), které podle rozhodnutí komise přispěly k povzbuzení národního života,¹⁰ a dále za román *Poslední Čech*, jenž se brzy na to stal terčem Havlíčkovy kritiky a rozpoutal debatu o povaze současné literární tvorby (FILÍPEK 1859:106). Kauza kolem Tylova románu byla zřejmě důvodem, proč Matice česká na nějaký čas od udělení cen ustoupila a do poloviny století další soutěž nevypsala.

Ceny za nejlepší literární práce představovaly ovšem prostředky udílené pouze nárazově a vybraným autorům. Paralelně s nimi se vyvíjela instituce honorářů jako pravidelné finanční odměny za knižní práce a časopisecké příspěvky. Korespondence a paměti současníků i dobová publicistika dokládají, že přes absenci právního podkladu honorář do českého literárního prostředí postupně pronikal a jeho podoba i vnímání veřejností se časem vyvíjely.

Poměry na samém počátku třicátých let, zejména v redakci beletristického listu *Květy*, popisuje V. Filípek: „*Doba honoráru tehdáž ještě nebyla: za práce divadelní nedostávalo se nic a za číslo Květů měl redaktor – nemýlím-li se – asi 4 zl. stříbra, přitom k ruce žádných jiných časopisů co journalistických pomůcek, leda by si jich byl za vlastní peníze opatřil; tuť ovšem bylo těžko honoráry dávat. K jakýmsi honorárům i pro přispívatele došlo to teprv později*“ (FILÍPEK 1859: 55). První honoráře byly velmi nízké. Karel Sabina vzpomíná ve své práci *Novelistika a romanopisectví české doby novější*: „*Kněhkupec Martin Neureutter, jinak muž pro národnost horlící a sám čtení milovný, zalíbil si Křivoklat tak, že pravil: Řekněte Máchovi, ať mi napíše takový historický román, jako je tenhle, a na mou věru, dám mu tři zlaté za tištěný arch! – Tenkrát panovalo takzvané vídeňské číslo. Tož bylo podle nynějšího netto dva zlaté! Tím, tušíme, jsme osvětlili materiální poměry novelistické v tehdejší době*“ (SABINA 1912: 454). O složité ekonomické situaci českých spisovatelů píše M. D. Rettigová v dopise V. M. K. Šlosarovi, opatu v Rajhradě, 23. července 1837, kde ji porovnává se situací spisovatelů německých: „*Píšu i to, co děvčatům přednáším* (tj. na industriální škole v Litomyšli – pozn. LK), *a i to by snad užitečná kniha školní pro děvčata býti mohla. Ale jest ono to, když kniha nejlépe sepsaná, tak aby ji člověk pouze proto, že česká jest, na vlastní outraty vydal, a čeká, zdaliž své vložené peníze za deset let zpět dostane. Německým spisovatelům vydavatelé rukopisy platí; český spisovatel, když rukopis impresoru darem dá, aby ještě kdoví jak dlouho čekal, než vyjde*“ (JOHANIDES 1995: 334). Na počátku čtyřicátých let se honoráře začínaly probojovávat do praxe pravidelněji. R. 1841 čteme v satirickém článku Františka Hajniše *Znamení doby české literatury*¹¹ zmínku o honorářích v Čechách: „*Znamení to vynález, kterýž ne sice u čtoucího, tím více ale u píšícího publikum ouplně chvály a jednohlasného uznání došel. Jak dlouho tomu, nemohu jistě udati; ale tuze dlouho to býti nemusí, neboť věc není ještě tuze rozšířena a mnoho jest jich posud, kteří píší a nic o tom vynálezu nevědí – ba jest jich skoro tolik jako oněch, kteří o něm nic věděti nezasluhují.*“

10) Zápis ze schůze Sboru pro řeč a literaturu českou konané 1. března 1845.

11) *Květy* 1841, č. 41, s. 326.

Praktiky vyplácení honorářů a jejich výše se u jednotlivých nakladatelů českých knih a časopisů výrazně lišily. K rozšíření honorářové praxe mohl přispět vzor Matice české (od 1831). Vedle financování vybraných knižních děl byly z tohoto fondu vypláceny také honoráře za příspěvky do ČČM (časopis otiskoval až do poloviny čtyřicátých let také krásnou literaturu). Honorář ani zde nebyl ovšem zpočátku samozřejmostí. F. Bílý píše, že v první polovině třicátých let byly honoráře v *Muzejníku* udílány pouze „zvláště schopným a potřebným autorům“ (Bílý 1910: 430).

Soukromá nakladatelství měla pozici obtížnější. V předběžnové době nebylo snadné podnikat v oboru českojazyčné beletrie, ba šlo o počínání finančně riskantní. O českojazyčné publikace nebyl na trhu velký zájem (nebyly ani uváděny v katalogích pro mezinárodní trhy) (ŠIMEČEK 2002: 75 aj.). Měšťanstvo a šlechta je nekupovaly buď pro neznalost jazyka nebo pro slabou nabídku, lidové vrstvy neměly na koupi knih prostředky. Vydavatelé musili vyvinout velké umění, měli-li obstát bez větších ztrát. Přesto někteří z nich vypláceli už ve třicátých letech honoráře, byť ne pravidelně: K. Nosovský píše v této souvislosti například o Pospíšilovi, Spurném a Neureutterovi (Nosovský 1927: 180). Jak ale ukazuje korespondence J. H. Pospíšila a jeho syna Jaroslava,¹² pospíšilovská firma odměňovala autory především naturální formou: výtisky knih a časopiseckých čísel (např. P. Chocholoušek dostal ještě r. 1847 za svou povídku *Pan Šimon z Vrchatic* od nakladatele J. Pospíšila pouze padesát vytištěných exemplářů knihy a musil potvrdit, že nemá u nakladatele další pohledávky), nabízela jim předplatné časopisů, které Pospíšilové vydávali (K. V. Zap žádá 14. 12. 1844 J. Pospíšila, aby jeho překlady odměnil půlročním předplatným *Květů*), prominutí dluhů za zasláné knihy (dopis J. Pospíšila S. B. Hroboňovi z 10. 6. 1845) apod. Honoráře vyplácela spíš výjimečně (Nosovský 1927: 209). V *Květech* 1837 (Příloha 26) čteme v oznámení *Laskavým čtenářům a příznivcům Květů*: „Honoráry opět platiti se budou.“ V letech 1837–1839 si nakladatel potřeboval zajistit příspěvky pro almanach *Vesna*, a proto opakovaně nabízel autorům slušný honorář. Pospíšilovské „zacházení“ s honorářem bylo ve své době kritizováno. Poukazovalo se na liknavost a neochotu obou nakladatelů.¹³ Ještě v polovině čtyřicátých let, tedy v době, kdy řada jiných beletristických časopisů honoráře nejen vyplácela, ale pro jejich vyplácení měla i zavedený systém, si J. Čejka postěžoval J. N. Krouskému na praktiky J. Pospíšila v *Květech*: „*Ted' dává Malému* (tj. redaktoru *Květů* – pozn. LK) *měsíčně 15 fr. stř. a bude opět honorary sám platit – totiž neplatit. Já sám i paní Němcová nemůžeme s ním v pořádnosti ku konci přijít. A to má žurnal zvelebovat, když honorary neplatí*“ (dopis ze 30. 12. 1845; MÁCHAL 1919: 38). Nelze ovšem pospíšilovské firmě upřít, že v obrozenecké době vydala naprostou většinu českojazyčných titulů, a to i za cenu vlastních finančních ztrát. V již zmíněném dopise M. D. Rettigové V. M. K. Šlosarovi z 23. 7. 1839 čteme: „... českých kněh až hrůzy nahromadíno a malá částka jen odchází. Ubohého Pospíšila hrozné zásoby svědčí o tom, že tomu skutečně tak, a je-li co, zač se platí, dá se Házovým; proč? – protože si hodně platiti nechají a bohatí jsou. Na to, že Pospíšil celé své jmění prvnímu vzniku literatury

12) LA PNP, fond obou nakladatelů.

13) LEXIKON 3/II: s. 1023: „Řada nakladatelských počínů J. H. Pospíšila byla provázena honorářovými spory s autory.“

české obětoval, zapomínají nyní i nejlepší jeho bývalí přátelé – tak to chce tento svět“ (JOHANIDES 1995: 334).

Také ostatní nakladatelé českojazyčných periodických tisků poskytovali spisovatelům honorář: J. Spurný v časopise *Vlastimil* (1840–1842) (dopis J. Pospíšila T. A. Burianovi ze 17. a 18. 11. 1839; ČENSKÝ 1875: 84 aj.), P. M. Veselský v almanachu *Horník* (1844–1845)¹⁴, Knížecí arcibiskupská pražská konzistoř v *Časopise pro katolické duchovenstvo*, na jehož stránkách byla mimo jiné uveřejňována duchovně orientovaná poezie, nakladatelství Synové Bohumila Haase v časopise *Poutník* (nakladatelé slibují slušný honorář za příspěvky například v *Květech* 1846, č. 23, s. 88), K. V. Medau v *Pražských novinách* a jejich příloze *Česká včela*, které vydávali od r. 1846. Na Slovensku se honorářová praxe poněkud zpozdila. J. M. Hurban, vydavatel a redaktor časopisu *Nitra*, si 29. 4. 1842 v dopise postěžoval J. Pospíšilovi: „Škoda, že vyjmouce pana Vocela, žáden z českých pánů spisovatelů mi ničím nepřispěl. U nás arci s honorary zle vyhlíží. My ten zvuk neznáme jako dítko malé v bleskotu světa.“¹⁵

Výšku honoráře si nakladatelé určovali sami podle svého uvážení nebo po individuální dohodě s autorem. Z korespondence mezi nakladateli a spisovateli je patrné, že vztahy mezi oběma stranami byly ještě hodně osobní a jednání o odměně za dílo neměla dosud povahu úřední. Analýza honorářové praxe některých časopisů ale zároveň ukazuje, že již v předbřeznové době docházelo k ustavování pevných honorářových sazeb, resp. kritérií pro jejich vyplácení.

Nejlepší podmínky pro vyplácení honorářů měla, jak již řečeno, Matice česká. To se odrazilo také na jejich výši. Už na počátku třicátých let byly v ČČM stanoveny pevné částky za jeden tiskový arch rukopisu, lišící se podle toho, zda šlo o rukopis původní nebo překladový. R. 1833 se autorům vyplácely 4 zl. za jeden tiskový arch původní práce a 2 zl. za jeden tiskový arch práce překladové; od 1837 se honorář za jeden tiskový arch původní práce zvedl na 8 zl. a podobně byl navýšen také honorář za překlady (dopis J. K. Chmelenského z 26. 7. 1837 F. L. Čelakovskému; BÍLÝ 1910: 430).¹⁶ Suma se v následujících letech – vlivem nárůstu členské základny Matice české a jejího jmění – stále zvyšovala. R. 1846 se za jeden tiskový arch původní práce platilo již 12 zl. a za překlady poloviční sazbou – 6 zl.¹⁷ Navíc byla vyčleněna zvláštní sazba na recenzní příspěvky a referáty (tzv. kritiku), které byly výrazně lépe honorovány než příspěvky ostatní: za jeden tiskový arch recenze se v *Muzejníku* r. 1846 vyplácelo 24 zl.¹⁸ Výše honorářů za příspěvky do ČČM představovala oproti praxi ostatních českých časopisů nadstandard, přesto se matiční Sbor rozhodl už r. 1849 opět navýšit honoráře a znovu při tom zvýhodnil původní českou tvorbu: 20 zl. za jeden tiskový arch původních prací a 8 zl. za překlad.¹⁹

14) V návěští uveřejněném v *Květech* 1844, č. 82, s. 328 vydavatel slibuje honorář za zasláné příspěvky.

15) LA PNP, fond J. Pospíšil.

16) Týž dopis dokládá, že šlo o částky nikoliv nepodstatné. V době, kdy byl F. L. Čelakovský zbaven místa v redakci *Pražských novin* a zároveň i profesury na pražské univerzitě, mu J. K. Chmelenský, jeden z jeho nejbližších přátel, daroval – coby podporu – honorář, který obdržel za své *Slovo o kritice*, uveřejněné v *Muzejníku* r. 1837.

17) ČČM 1846, I. sv., s. 148.

18) LA PNP, fond F. M. Klácel; dopis A. V. Šembery z 13. 1. 1846.

19) ČČM 1849, sv. I, s. 184.

Ostatní nakladatelské podniky nemohly autorům nabídnout takto příznivé odměny, avšak i v nich postupně docházelo k vyplácení honorářů podle určitých hledisek. Pro honorářovou praxi nakladatelství K. V. Medaua a Synů Bohumila Haase ve druhé polovině čtyřicátých let máme k dispozici dvě vzácná svědectví. Ve fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví se mezi osobní korespondencí K. Havlíčka a K. V. Zapa nachází ekonomická agenda redakcí *České včely* a *Poutníka*: Havlíčkův Honorár ve Včele 1846²⁰ a Zapova Kniha oučtů honoraru z Poutníka a z Památek 1846–1847²¹. K. Havlíček, redaktor *Pražských novin* a *České včely* od r. 1846, i K. V. Zap, redaktor *Poutníka* v letech 1846–1847, si poznamenávali honorářové sumy vyplacené jednotlivým autorům za kalendářní měsíc. Konfrontací s časopisy tak bylo možno rekonstruovat kritéria, na jejichž základě byly jednotlivé časopisecké příspěvky finančně ohodnoceny (údaje jsme přepočítali na hodnotu za 1 sloupec tisku, tj. 60 řádek: předbřeznové časopisy tiskly příspěvky obvykle ve dvou sloupcích na stránku).

Z redakčních záznamů Karla Havlíčka vyplývá, že disponoval určitou částkou, kterou dále přerozděloval v podobě honorářů, a to zřejmě podle předem daných pravidel. V lednu 1846 Havlíček vyplatil 1,30 zl. za sloupec hudebních recenzí; 0,40–0,60 zl. za sloupec odborného článku; 0,60 zl. za sloupec črty a jen 0,25 zl. za sloupec překladu beletrie nebo sloupec původní básně; v únoru vyplatil 6 zl. za hudební referát; 0,5–0,6 zl. za odborné články; 1,30 zl. za erbovní pověst; 0,60 zl. za původní novelu; 0,25 zl. za překlad beletrie; v březnu vyplácel 0,50–0,60 zl. za črty; 0,50 zl. za původní báseň a 0,50 zl. za původní novelu; v dubnu vyplácel 0,60 zl. za črty; 0,50–0,70 zl. za původní novelu; 0,40 zl. za báseň; 0,20 zl. za překlad beletrie; v červnu Havlíček vyplácel 0,40–0,50 zl. za překladové i původní úvahové práce o literatuře; 1,30 zl. za původní báseň; v červenci Havlíček vyplácel 0,70 zl. za původní povídky a črty; 0,50 zl. za původní vlastivědný cestopis a 0,80 zl. za překlad biografie Camoesovy; v srpnu vyplácel 0,80 zl. za úvahu o vztahu Němců a Slovanů a za etnografický materiál – pověry; 0,50 zl. za črty. Nerovnoměrnost některých položek v jednotlivých měsících může vycházet z nepřipočtení příspěvků, u nichž Havlíček neuvedl autora, a nelze tedy ani zjistit rozsah a žánr příspěvku.

Přes svou přibližnost umožňují tyto údaje udělat si rámcovou představu o honorování příspěvků v *České včele* r. 1846. Výrazně preferován byl recenzní typ příspěvků (J. Čejka dostával za své hudební recenze a zprávy výrazně vyšší částky nežli jeho kolegové, kteří pro časopis přeložili povídku, průměrně šlo asi o 1 zl. za sloupec); slušně ohodnocena byla také původní beletristická produkce (0,50 zl.) a naučné články (0,70–0,80 zl.); naopak nízko honorovány (a tudíž jako žánr níže hodnoceny) byly v *České včele* roku 1846 básně a překlady (zejména beletrie) (0,25 zl.).

Také v časopise *Poutník* se při výpočtu honorářů zřejmě kombinovalo hledisko rozsahu, žánru a původnosti. Roli hrála ale i významnost příspěvků, která byla naznačena formou písma. Články vysázené petitem byly placeny méně nežli články tištěné garmondem (obvykle povídky). Ze Zapových záznamů víme, že J. J. Křičenský obdržel

20) LA PNP, fond K. Havlíček; karton 41.

21) LA PNP, fond K. V. Zap.

za původní prózu *Jarmark v městečku českém* (*Poutník* 1846) 14 zl., J. Kaška za původní povídku *Nesmělý ženich* 21 zl. a V. Staněk za cestopis *Cesta do Bělehradu*, uveřejňovaný na pokračování a obsahující padesát sloupců, 22 zl. (cestopis se tedy honorářově cenil stejně vysoko jako původní novela). Výrazně nižší honorář byl vyplácen za překlady. Za překlad povídky *Sedlák podolský* pro *Poutníka* 1847 získal K. V. Zap pouhý 1,45 zl. a V. Vávra za překlad pověsti *Antar* 4 zl. H. Jireček za původní povídku *Vysněný ženich* 9 zl. a V. D. Lambl za *Zápisky cestujícího po Slovensku*, jejichž rozsah byl sedmdesát sloupců, 35 zl. Z přepočtu těchto údajů vyplývá, že za původní povídku nebo cestopis pro časopis *Poutník* redaktor vyplácel cca 0,50 zl. za sloupec, za drobné zprávy dostal autor průměrně 0,35 zl. za sloupec a jen 0,16 za jejich překlad, také překlad povídky či pověsti Zap cenil na pouhých 0,20 zl. za sloupec.

Z ojedinělých zmínek v korespondenci spisovatelů víme, že diferencovaně byly honoráře vypláceny rovněž v ostatních časopisech. Jan Spurný za příspěvky do časopisu *Vlastimil* (1840–1842) vyplácel poměrně vysoké honoráře a lišil přitom příspěvky původní a přeložené: „*Pan Spurný podává (ve Vlastimilu – pozn. LK), jak Vám bez toho známo, za tištěný arch práce původní 20 fr. (tj. zlatých – pozn. LK) a přeložené 15 fr.*“ (dopis A. Řeháka F. Douchovi ze 17. 2. 1840, STEHLÍK 1916–17: 804; NOSOVSKÝ 1927: 215). Také redaktorům *Palečka* vyplácel J. Spurný po 20 zl. a za reedice tohoto časopisu přidal dalších 10 zl. (NOSOVSKÝ 1927: 180). – *Časopis pro katolické duchovenstvo* naproti tomu platil autorům ještě r. 1848 za jeden tiskový arch pouze 6 zl.²²

Poněkud jiné byly poměry v centrálním Rakousku. Průměrná výška honoráře vypláceného zde ve třicátých a čtyřicátých letech byla 20–40 zl. za jeden tiskový arch. Šlo tedy o částku, která významně převyšovala český průměr (BACHLEITNER – EYBL – FISCHER 2000: 195).

III. Dobová individuální a společenská reflexe odměňování literární práce

Čeští spisovatelé první poloviny 19. století publikovali své básně, povídky či divadelní hry velmi často vědomě bez nároku na odměnu (NOSOVSKÝ 1927: 179). Gesto odmítání peněžní formy odměny za literární práci bylo ale kompenzováno jiným, nehmotným způsobem (terminologií francouzského sociologa Pierra Bourdieua můžeme mluvit o „symbolickém kapitálu“). Národněobrozené úsilí vytvořilo v první polovině 19. století zcela specifické prostředí pro literární tvorbu, která zde byla považována za službu národu a dobrovolnou vlasteneckou obět s cílem „probudit“ a dále vzdělávat českou kulturu. Autor byl za svou práci odměňován nikoliv penězi, ale vědomím, že to-muto cíli pomáhá.

V. Filípek vzpomíná na J. K. Tyla: „*Psal nejen pro Květy, psal i pro divadlo, láska k vlasti byla tu jeho vůdkyní, a jeho blahostí a hlavní odměnou bylo to, když viděl, že jeho snažení není nadarmo, že aspoň poněkud přispívá k čilejšímu životu v národu našem, neboť jiné, materiální odměny nemohlo se tehdy očekávat. Tu se víc a hlavně jednalo z ochoty, více z lásky k věci dobré. Doba honoráru tehdy ještě nebyla*“ (FILÍPEK 1859: 55). – Z korespondence J. Pospíšila se spisovateli v letech 1836–1841 vyplývá, že autoři nežádali

22) *Časopis pro katolické duchovenstvo* 1848, s. 194.

o honorář za příspěvky pro *Květy*, ale posílali je zdarma.²³ – V. Zelený připomíná v monografii o Josefu Jungmannovi, že čeští spisovatelé se na počátku třicátých let často vědomě zříkali honoráře za své příspěvky do *ČČM*, aby neoslabovali jmění Matice české (ZELENÝ 1881: 280) atd.

Korespondence českých spisovatelů předbřeznové doby kromě toho dokládá, že psaní zdarma nebylo chápáno pouze jako individuální projev lásky k národu, ale také jako výraz vysoké kulturnosti českého národa vůbec, potažmo celého Slovanstva. Naopak tvorba za peníze byla jakožto znak zjištěnosti – v duchu vlastenecké rétoriky – přisuzována německojazyčnému kulturnímu prostředí, vůči němuž se český národ vymezoval.

R. 1839 píše Mořic Fialka v dopise J. Pospíšilovi v souvislosti s almanachem *Vesna*, jehož vydávání bylo ohroženo pro nedostatek příspěvků: „*Mám-li příčinu toho divného sobě počínání u jakés osobné nenávisti hledati, aneb v zjištěnosti, nevím. Nenávist a svár již dávno hrob vlasti vyryly... Cožpak říci o zjištěnosti? U českého spisovatele bych se byl nikdy nenadál takové ohavnosti. Zůstavme to kupčení jinojazyčníkům. Slovanský duch k rozšírování pravé národní osvěty nás nikdy neopouští. Nám Uměna bude vždy vážnou bohyní, nikolivěk dojnou krávou, která by nás máslem na brambory opatřila. Vездеjší chléb at se těžší vездеjší prací; vždyť pak i apoštol(ov)é Páně živili jsou se řemesly – tkalcovstvím, rybářstvím, bednářstvím – blahodátné světlo národům neprodávající.*“²⁴ – Podobně B. Jablonský oceňuje v dopise J. Pospíšilovi z 24. února 1847 rozhodnutí nakladatele tisknout český časopis *Průmyslová škola* zdarma: „*Jest viděti, že jsme my Čechové přeče patriotičtější nežli naši Němci. Ti hledí jen svého zisku.*“²⁵

Uvedený stav, kdy se čeští vlastenci vzdávali honoráře, aby prospěli české kultuře, byl charakteristický zejména pro první tři desetiletí 19. století. Zhruba od počátku čtyřicátých let lze pozorovat první změny. Spisovatelé si postupně uvědomují nárok na finanční odměnu za své dílo, vytváří se u nich autorskoprávní vědomí: začínají se hlásit o honoráře a stále průrazněji je nárokovat. Úlohu tu mohlo sehrát postupné zavádění honorářů do nakladatelské praxe, o kterém byla výše řeč, hlavní příčinou ale zřejmě byla celková proměna společenského klimatu v předrevolučních a revolučních letech (1848–1849). O procesu vypovídá opět soukromá korespondence. První stopy nacházíme v dopisech mezi spisovateli samými na počátku čtyřicátých let. Autoři si vzájemně stěžují na nezaplacení práce; ti, kteří jsou vzdáleni nakladatelským centřům, prosí přátele o pomoc při vymáhání honoráře u nakladatele či redaktora apod. Obtížnějším krokem byla přímá komunikace s nakladatelem. Dopisy prozrazují, že první žádosti o honorář byly spojeny s nejistotou a mravními zábrany. Rozpor s dosavadní vlasteneckou rétorikou se spisovatelé snaží tlumit připomínkou svých zásluh apod. Velmi názorně ukazuje novou situaci jazyk dopisů, který je nesmělý, formulace jsou rozpačité a omluvné (vyskytují se slovesa typu: přimluvit se, prosit ad.).

K. V. Zap napsal 20. 1. 1842 ze Lvova K. B. Štorchovi: „*Přimluvte se u Tyla stranu honoráru, jež mi za svoje články ve Vlastimilu dlužen jest... Proste pána Tomka, aby mně*

23) LA PNP, fond J. Pospíšil.

24) Tamtéž.

25) Tamtéž.

psátí ráčil a spolu oznámil, mnoho-li honoráru pro mě z časopisu musejního 3. a 4. svazku vypadlo a zdali ho pan Šafařík jemu odevzdal...“²⁶ – Také Zapovy dopisy Štorchovi ze 6. 12. 1842 a 18. 3. 1843 obsahují prosbu, aby mu Štorch pomohl dostat slíbené honoráře od redaktora P. J. Šafaříka v ČČM a od Spurného ve *Vlastimilu*, a stížnost, že Tyl nezapltil honorář za Zapův příspěvek do *Květů*.²⁷ – V dopise z 24. listopadu 1842 M. Fialka formuluje žádost nakladateli J. Pospíšilovi o honorář za překlad Dickensova *Olivera Twista*. Činí to s velkými rozpaky (není to tak dávno – r. 1839 –, kdy psal nakladateli, že „nám Uměna nebude dojnou krávou“): „Ze strany honoráru, o němž se zmíniti ráčíte, jsem velmi na rozpacích, jsa pouhým nováčkem v takových záležitostech.“ Prosí Pospíšila, aby částí honoráře byl uhrazen jeho dluh za knihy a členství v Matici české, ostatní peníze aby mu nakladatel po vydání *Olivera Twista* poslal. Slibuje další spolupráci a připomíná, že „i *Květům* věrný zůstává“ (tedy zřejmě bez nároku na honorář). To, co na konci třicátých let považoval za samozřejmost, nyní prezentuje jako svoji zásluhu.²⁸

Postupující kapitalizace společnosti a zejména revoluční události 1848–1849 posílily občanské sebevědomí české společnosti, což se odrazilo i na sebevědomí autorském. V dopisech z této doby se již objevuje energičtější hlas a jasnější formulace nároků, ve slovní zásobě pozorujeme výskyt slov typu žádat, vymíňovat si apod.

V dopise ze 6. 10. 1849 žádá J. Ehrenberger nakladatele J. Pospíšila o peněžitou odměnu za historickou povídku *Letnice jaroměřské*. Dodává, že v případě neshody by se mohl obrátit na jiného nakladatele: „Nucena se vidím, kromě obyčejných (tj. obvyklých – pozn. LK) 23 gratis výtisků, ještě nějakou peněžitou odměnu od Vašnosti žádati. Račte mi laskavě udati, zda-li a moc-li byste za tištěný arch dáti mohli? Bylo by mi milo, kdybychom se o tu věc shodli, abych se jinám uchylovati nemusil.“ Dodatek k tomuto dopisu, v němž se kněz Ehrenberger ve svém nárokování finanční odměny odvolává na samotnou Bibli, prozrazuje ale, že si autor stále ještě uvědomuje možné morální hodnocení svého stanoviska: „A jelikož samo Písmo dí: hoden jest dělník mzdy své – tuť doufám, že pro takovou žádost zlého o mně nepomyšlíte.“ Také v dalším dopise z této doby formuluje J. Ehrenberger zcela sebevědomě finanční podmínky vydání svých povídek u Pospíšila: „Při tom však s úctou to sobě vymíňuji, abych za práci předloženou slušně dle možnosti nakladatelovy byl honorován; a pak aby pan nakladatel povídku tuto (jak to za minulých let s některými pracemi páně Chocholouškovými učinil) co výňatek z *Květů* ještě o sobě vytiskl a z takového vydání abych patnácte výtisků zdarma obdržel. Pod těmito výminkami chtěl bych Vašnosti více takových povídek podati.“²⁹

Uvedené příklady „občanských“ postojů k honorářům ovšem neznamenají, že by se zcela ztratily postoje „vlastenecké“. Celá čtyřicátá léta jsou ve znamení dvojího přístupu k odměňování literární práce: symbolická forma odměny trvá vedle formy peněžní (např. příspěvky pro Havlíckovy *Národní noviny* bývaly v revolučních letech 1848–1849 často zasílány zdarma, z pouhého vlasteneckého nadšení).³⁰

26) LA PNP, fond K. B. Štorch.

27) LA PNP, fond K. B. Štorch.

28) LA PNP, fond J. Pospíšil.

29) LA PNP, fond J. Pospíšil; dopis J. Pospíšilovi, b. d.

30) LA PNP, fond K. Havlíček.

Postupnou proměnu společenského klimatu vzhledem k instituci honoráře lze pozorovat nejen v individuálních postojích českých spisovatelů, ale také v obecném mínění, jak je odrážela dobová publicistika. Ta se především snažila formulovat význam honoráře z hlediska jeho přínosu k rozvoji české literatury.

Patrně prvním, kdo se veřejně vyjádřil k instituci honoráře v českém literárním prostředí, byl J. K. Tyl v polovině třicátých let v článku *Pohled na literaturu nejnovější*.³¹ Zamýšlí se zde nad úrovní soudobých českých časopisů, jeho úvaha však míří dál – na českou literaturu vůbec. Tyl odmítá – na svou dobu jistě odvážně – dosavadní chápání české literární tvorby jako oběti pro národ, protože prý ve svém důsledku rozmnožuje v literatuře diletantismus. Upozorňuje na nutnost jiného přístupu, který by podpořil větší zodpovědnost spisovatelů a vedl tak ke zkvalitnění jejich práce. Jako prostředek schopný podpořit změnu navrhuje Tyl právě honorář:

„Zdá mi se býti zbytečno mnohými slovy ohledávati, komu by se přičknouti měla vina někdy vzrůstajícího se zkvětání, pak opět nastávajícího hynutí časopisů našich; jelikož mi připadá, že se posud ještě jednoho, a sice radikálního prostředku neužilo, jakž by časopis nejlepšího a nejhojnějšího ovoce vydával. Já – co do mého soudu – radil bych, aby kterýkoli vydavatel jakéhokoli časopisu jedenkrát slušným honorárem pracovníků získati si hleděl; takž by, jestli ne docela, aspoň částkou, pouhý diletantismus v spisovatelstvu našem musel přestati, takž by vybranějších a jadrnějších prací lze bylo se nadíti – kdežto nyní redaktor často rukopisu jako z milosti boží zasláného užítí musí, nechce-li aby se řeklo: Hle pána výběravého – ani zdarma mu to dobré není! – Časové, když to čeští spisovatelé jedině za službu vlasti prokázanou pozorovali, času, píle a schopností bez všeliké jiné náhrady obětující, když plody jich tiskem božího světla uzřely – ti časové hynou den po dni, i zcela co nevidět pohynou. A to doufám nebude žádné straně se škodou; jeť to znamení v pevný kořen se rozbíhající literatury, kteréžto pochodí z neklamného přesvědčení, že spisy české již na místech hojných z uvítání laskavého se radují.“

Praxe však ukazovala, že instituce honoráře sama o sobě nemůže kvalitu literatury zásadně ovlivnit. V situaci, kdy české literární prostředí dosud nedisponovalo dostatečným množstvím talentů, nemohla odměna za literární dílo plnit funkci motivace. Názorným příkladem je osud almanachu *Vesna*, vydávaného v letech 1837–1839 (tři ročníky). Ačkoliv vydavatel J. H. Pospíšil opakovaně slíbil za příspěvky slušné honoráře, české spisovatelstvo nebylo schopno vyprodukovat dostatečný počet kvalitních textů, zejména původních povídek a novel, na nichž almanach stál. Podobný osud sdílely i další náročnější české časopisy a almanachy.

V *Květech* 1837³² vyšlo oznámení o almanachu *Vesna* s výzvou spisovatelům, aby posílali příspěvky do dalšího ročníku; bylo zakončeno slibem: „*O slušnou odměnu za přijaté články bude všemocně pečováno.*“ Znovu byli spisovatelé požádáni o příspěvky do almanachu *Vesna* v *Literní zprávě*, oznamující vydání druhého ročníku *Vesny*³³; i tady byla slíbena „*slušná odměna*“. Vydání třetího ročníku se opozdilo. Příčiny sdělil J. H. Pospíšil v *Příloze ku Květům* 1839, č. VII: „*Ačkoli vydavatel, jakož o sobě svědectví*

31) *Květy* 1836, příloha 15, s. 59 a příloha 16, s. 61.

32) *Květy* 1837, příloha I.

33) *Květy* 1838, příloha I.

dáti může, k časnějšímu jejímu se objevení žádné snahy nezanedbal, přece nepoštětilo se toho za rozličnými překážkami docílití...“ Ve vydávání chce pokračovat dál a vyzývá spisovatele k podpoře jediného českého almanachu. Znovu slibuje slušnou odměnu. Čtvrtý ročník almanachu ale již nevyšel. R. 1840 v *Příloze ku Květům*³⁴ čteme ve zprávě *Opět zmínka o Vesně*: „Na almanach, přáteli, čekání tvé marné bude; Vesna na r. 1840 nevyjde. Proč? Jsoutě v tom rozličné překážky, a sice nejhlavnější, že se vydavateli skoro žádných rukopisů nesešlo, navzdor slibování slušné odměny u veřejném oznámení, navzdor prudkému horlení na ocháblost vlastenecké lásky v srdcích spisovatelských. Nu, vždyť jsi to snad četl! Někteří mají zato, že k vytrvalosti spisovatelské pouze vlastenecká láska dostatečná není. Všeho dobrého do třetice; Vesna aspoň proti tomu přísloví se neprohřešila.“³⁵ – Podobně vysoké honoráře nabízené nakladatelem Janem Spurným příspěvatelům časopisu *Vlastimil* (1840–1842) (Nosovský 1927: 215) nebo P. M. Veselským příspěvatelům almanachu *Horník*³⁶ nezabránilo zániku těchto ambiciózních listů.

Reálnější stanovisko k funkci honoráře v českém literárním prostředí zaujal lékař a spisovatel J. Čejka v recenzi posledního svazku *ČČM*, uveřejněné v *Květech*.³⁷ Honorář podle něho nemůže sám o sobě ovlivnit kvalitu české literatury, může ale zvýšit její prestiž (a tím i prestiž jejich tvůrců) ve společnosti:

„... aniž myslím, že se dokonalost prací pouhým placením docíliti dá; přece ale svrchu dotčený stav dovoluje, aby ctěné vydavatelstvo (tj. Matice česká jako vydavatel *Časopisu Českého muzea* – pozn. LK) bohatší odměnou veřejnou sankcí vydalo, jakou důležitost svým pojednáním a pracem přikládá.“³⁸

Čejkova úvaha měla paralelu v úvahách, které se objevily v rakouském prostředí již na počátku 19. století. Jistý vídeňský knihkupec se tehdy vyjádřil, že spisovatelé by neměli být odměňováni penězi, nýbrž společenským oceněním: povýšením v úřadě, řádem nebo titulem, tedy tak, aby byla zdůrazněna společenská prestiž jejich práce. Tím, že spisovatel přispěl k národní kultuře, dokazoval prý také schopnost výkonu ve vyšším úřadě (např. Grillparzer s tímto postupem údajně počítal a nestaral se o výhodný prodej svých prací; doufal, že bude oceněn důležitým postem ve státní službě) (BACHLEITNER – EYBL – FISCHER 2000: 168).

Závěr

Ekonomickou situaci českých spisovatelů a české literární tvorby vůbec spoluovlivňovalo v první polovině 19. století několik faktorů. Bylo to především rakouské právní prostředí (nárok na honorář nebyl zakotven ještě ani v zákoně o autorském právu z r. 1846), dále složitá ekonomická situace nakladatelů českých knih a časopisů (málo početná a sociálně slabá čtenářská základna českojazyčných knih a časopisů bráni-

34) *Květy* 1840, příloha I.

35) Přetisk textu z *České včely* 1840/1: –ý: *Výňatek z listu přátelského*.

36) *Květy* 1844, č. 82, s. 328.

37) *Květy* 1844, č. 54, s. 216.

38) J. Čejka v tomto článku reaguje na zprávu matičního sboru o velmi dobré finanční situaci organizace (jen v prvních třech měsících roku obdržela z příspěvků členů 700 zl.) a navrhuje, aby byla v *Muzejníku* zvýšena honorářová sazba za příspěvky. Argumentuje tím, že *Muzejník* dosud platil autorům méně než ostatní spisy téhož druhu. Má na mysli zřejmě cizojazyčná periodika podobného typu, protože v českém prostředí r. 1844 jiný vědecký časopis neexistoval a ostatní české časopisy vyplácely honoráře mnohem nižší než *ČČM*.

la vytvoření kapitálu potřebného k uhrazení všech složek souvisejících s vydáváním českojazyčného tisku, včetně honorářů) a konečně i vlastenecká rétorika považující literární tvorbu bez nároku na honorář za ctnost (službu národu). – Předbřeznová doba 1830–1848 se z hlediska ekonomického zázemí české literární tvorby jeví jako doba přechodová. Během třicátých a zejména čtyřicátých let dochází nejen k postupné proměně ekonomického prostředí, které se začalo vstřícně otevírat instituci honoráře (nakladatelé českých knih a beletristických časopisů užívali s větší či menší pravidelností finanční odměny jako prostředku povzbuzení literární produkce), ale také k proměně postojů české spisovatelské obce. K dosavadnímu vlasteneckému diskursu, odmítajícímu finanční odměnu jako znesvěcení literární práce pro národ, přistoupil – také pod vlivem proměn společenského klimatu v revolučních letech 1848–1849 – prozaičtější diskurs občanský, pro nějž již bylo samozřejmé nárokování odměny (vlivem trvajícího podřízeného postavení českého národa v rámci rakouské monarchie zůstává ale „obět' pro národ“ silným argumentem i v době, kdy se společnost začíná kapitalizovat a občansky uvědomovat, připomeňme např. dobrovolné příspěvky do Havlíčkových *Národních novin* v letech 1848–1849 nebo pozdější sbírky na Národní divadlo).

Doba předbřeznová tak připravila společenské klima k pozdějšímu přijetí právně uzákoněné instituce honoráře jako peněžité odměny za duševní dílo.

PRAMENY

Literární archiv Památníku národního písemnictví – fondy:

POSPÍŠIL, Jan Hostivít

POSPÍŠIL, Jaroslav

HAVLÍČEK, Karel

ZAP, Karel Vladislav

ŠTORCH, Karel Boleslav

KLÁCEL, František Matouš

BÍLÝ, František (ed.)

1910 *Korrespondence Frant. Ladislava Čelakovského II (Dopisy z let 1829–1842)* (Praha: Česká akademie císař. Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

ČENSKÝ, Ferdinand

1875 *Z dob našeho probuzení* (Praha: F. A. Urbánek)

FILÍPEK, Václav

1859 *J. K. Tyl* (Praha: Kober – Markgraf)

MÁCHAL, Josef

1919 „Z korespondence Josefa Čejky“, *ČČM* XCIII, I, s. 33–43

PICHL, Josef Bojislav

1936 *Vlastenecké vzpomínky* (Praha: Fr. Borový)

SABINA, Karel

1864 „Novelistika a romanopisectví české doby novější 3“, *Kritická příloha k Národním listům*, s. 358–359 (přetisk in *Vybrané spisy K. Sabiny 2*, 1912, Praha: Jan Laichter, s. 433–465)

SLAVÍK, Václav Otakar (ed.)

1909 *Karla Aloisa Vinařického Korrespondence a spisy pamětní II (Korrespondence od r. 1833–1849)* (Praha: Česká akademie císař. Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

STEHLÍK, Otto

1916–17 „Korespondence Františka Douchy“, *Vlast XXXIII*, s. 803–811

LITERATURA

BACHLEITNER, Norbert – EYBL, Franz – FISCHER, Ernst

2000 *Geschichte des Buchhandels in Österreich* (Wiesbaden: Harrassowitz)

JOHANIDES, Josef

1995 *M. D. Rettigová* (Praha: Melantrich)

KUSÁKOVÁ, Lenka

2007 „Božena Němcová a periodický tisk jako prostor literární komunikace v letech 1843–1861“; in R. Adam (ed.): *Božena Němcová – jazyková a literární komunikace ve středoevropském kontextu* (Praha: FF UK), s. 19–29

LEXIKON

1985 *Lexikon české literatury*, díl 1, A–G. Red. V. Forst (Praha: Academia)

1993 *Lexikon české literatury*, díl 2, H–L. Red. V. Forst (Praha: Academia)

2000 *Lexikon české literatury*, díl 3, M–Ř. Red. J. Opelík (Praha: Academia)

NOSOVSÝ, Karel

1927 *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého* (Praha: vl. nákladem)

PECHLIVANOS, Miltos – RIEGER, Stefan – STRUCK, Wilhelm – WEITZ, Morris (edd.)

1999 *Úvod do literární vědy* (Praha: Herrmann a synové)

PILÁT, Jan

1955 *Redaktorská činnost J. K. Tyla* (Praha: Orbis)

SENGLÉ, Friedrich

1971 *Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution 1815–1848*. Sv. 1 (Stuttgart: J. B. Metzler)

ŠIMEČEK, Zdeněk

2002 *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag; řada Geschichte des Buchhandels, Band 7)

URFUS, Valentin

1990 „Počátky novodobého autorského práva“, *Documenta Pragensia* X/2 (Archiv hlavního města Prahy), s. 335–343

ZELENÝ, Václav

1881 *Život Josefa Jungmanna* (Praha: F. A. Urbánek, 2. vyd.)